
La revolta dels Barretines i les institucions catalanes, 1687-1689

Eduard Puig Bordera*

Resum

La comunicació se centra en el període 1687-1689 i en el paper de la Diputació del General i el Consell de Cent barceloní durant la revolta dels Barretines. El present estudi incideix en fins a quin punt el control insaculatori afectà a les dues institucions i com influí en l'actitud política d'aquestes enfront dels pagesos revoltats. També es parla del punt de vista del Consell d'Aragó i dels virreis durant i després del conflicte i la seva actitud envers la Generalitat i el Consell de Cent, prenent com a font principal l'estudi dels memorials que analitzaven la situació del Principat i la seva capital. Finalment, s'analitza el paper de les xarxes familiars interinstitucionals durant el conflicte, centrant l'atenció en les elits barcelonines, especialment les que tingueren alguns dels seus membres ocupant càrrecs importants, com per exemple la poderosa família Saiol. Durant la revolta dels Barretines el rei féu ús de la regalia de desinsacular, establerta el 1654 com a mesura de control polític, contra diversos membres del Consistori de la Diputació: Antoni Saiol (diputat eclesiàstic), Daniel Saiol (assessor), Josep Ciges (oïdor militar), Lluís de València (assessor) i Jeroni Ferrer (assessor). Aquesta mesura causà un fort impacte en la societat de l'època, essent la seva reinsaculació una de les principals reivindicacions dels pagesos armats quan assetjaren Barcelona el 1688. Reivindicació que assoliren aquell mateix any. La ciutat, per la seva banda, mostrà una major oposició envers el moviment pagès que no pas la Diputació, tal i com ho demostra la correspondència del virrei marquès de Leganés amb la Cort, lloant la fidelitat de Cristòfol Lledó, mestre de camp i conseller en cap de la ciutat. Tot i que els consellers barcelonins recomanaven una millora dels allotjaments de tropes i l'alleujament dels pagesos, no s'arribaren a oposar al lloctinent de forma directa, ja que els grups dirigents urbans temien l'actitud, cada cop més radical, dels pagesos revoltats.

Resumen

La comunicación se centra en el periodo 1687-1689 y en el papel de la Diputación del General y el Consejo de Ciento barcelonés durante la revuelta de los Barretines. El presente estudio incide en hasta qué punto el control insaculatorio afectó a las dos instituciones y cómo influyó en la actitud política de éstas frente a los campesinos sublevados. También se habla del punto de vista del Consejo de Aragón y de los virreyes durante y después del conflicto y su actitud hacia la Generalitat y el Consejo de Ciento, tomando como fuente principal el estudio de los memoriales que analizaban la situación del Principado y su capital. Finalmente, se analiza el papel de las redes familiares interinstitucionales durante el conflic-

* Universitat Pompeu Fabra.

to, centrando la atención en las élites barcelonesas, especialmente las que tuvieron algunos de sus miembros ocupando cargos importantes, como por ejemplo la poderosa familia Saiol. Durante la revuelta de los Barretines el rey hizo uso de la regalía de desinsacular, establecida en 1654 como medida de control político, contra diversos miembros del Consistorio de la Diputación: Antoni Saiol (diputado eclesiástico), Daniel Saiol (asesor), Josep Ciges (oyente militar), Lluís de Valencià (asesor) y Jeroni Ferrer (asesor). Esta medida causó un fuerte impacto en la sociedad de la época, siendo su reinsaculación una de las principales reivindicaciones de los campesinos armados cuando asediaron Barcelona en 1688. Reivindicación que alcanzaron aquel mismo año. La ciudad, por su parte, mostró una mayor oposición hacia el movimiento campesino que la Diputación, como lo demuestra la correspondencia del virrey marqués de Leganés con la Corte, alabando la fidelidad de Cristòfol Lledó, maestro de campo y consejero primero de la ciudad. Aunque los consejeros barceloneses recomendaban una mejora de los alojamientos de tropas y el alivio de los campesinos, no se llegaron a oponer al lugarteniente de forma directa, ya que los grupos dirigentes urbanos tenían la actitud, cada vez más radical, de los campesinos sublevados.

El retorn a la Monarquia Hispànica i el control de les insaculacions

Entre l'11 i el 13 d'octubre de 1652 finalitzà la Guerra de Secessió de Catalunya o Guerra dels Segadors¹ amb la capitulació de Barcelona, després d'un llarg setge iniciat el juliol de 1651, que s'havia vist agreujat per una important onada de pesta que assolà la Mediterrània i que devastà el territori català. Tot seguit, el monarca hispànic Felip IV atorgà un perdó general i prometé jurar les constitucions catalanes; un acte que no es produí, però, fins el 12 de febrer de 1653.

Si bé és cert que el monarca renovà el seu jurament de les lleis del Principat sense alterar les bases del sistema constitucional català, seguint els canons de la "política cristiana",² sí que s'introduïren algunes reformes destinades a incrementar el poder reial i a reduir el mapa d'acció política independent de les institucions catalanes, especialment de la Diputació del General i el Consell de Cent, mitjançant el control de les insaculacions³ d'ambdues institucions i, per tant, l'accés a les bosses

1. Aquest conflicte ha estat estudiat, entre d'altres, per: J. SANABRE, *La acció de França en Catalunya en la pugna per la hegemonia de Europa, 1640-1659*, Barcelona, Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, 1956; J. ELLIOTT, *La Revolta Catalana, 1598-1640*, Barcelona, Vicens Vives, 1966; E. SERRA, *La guerra dels Segadors*, Barcelona, Bruguera, 1969; J. VIDAL, *Guerra dels Segadors i crisi social. Els exiliats filipistes (1640-1652)*, Barcelona, Edicions 62, 1984; R. GARCÍA CÀRCEL, *Pau Claris. La revolta catalana*, Barcelona, Ariel, 1985; E. SERRA (dir.), *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, Crítica, 1991; A. SIMON, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999; X. TORRES, *La Guerra dels Segadors*, Lleida, Pagès, 2007; i X. TORRES, *Naciones sin nacionalismo: Cataluña en la monarquía hispánica, siglos XVI-XVII*, València, Universitat de València, 2008.
2. Pablo FERNÁNDEZ ALBALADEJO, *La crisis de la monarquía*, Barcelona, Crítica, i Madrid, Marcial Pons, 2009; Antonio Manuel HESPAÑA, *Vísperas del Levantamiento: instituciones y poder político (Portugal, siglo XVII)*, Madrid, Taurus, 1989; José María IÑURRITEGUI, *Gobernar la ocasión: preludio político de la Nueva Planta de 1707*, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2008.
3. Abans de la reforma, el rei no podia intervenir en les insaculacions, ja que tot el procés per omplir de noms les bosses d'oficis estava en mans de la pròpia Diputació, sense que cap autoritat externa pogués decidir al respecte. Per a una explicació més detallada del funcionament del sistema de les insaculacions, vegeu: V. FERRO, *El Dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987; Miquel PÉREZ LATRE, *Diputació i Monarquia: El poder polític a Catalunya, 1563-1599*, tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra, 2001; del mateix autor: *La Generalitat de Catalunya en temps de Felip II: política, administració i territori*, Barcelona, Afers, 2004.

d'oficis. Amb aquesta mesura, el rei es reservava l'última paraula sobre qui podia optar als oficis, exclouent a persones que poguessin ser sospitoses de no ser prou addictes al monarca hispànic. A més, la monarquia també tenia dret a desinsacular qualsevol que formés part de les bosses o, fins i tot, que ja estés exercint un ofici de forma plena.⁴

La ciutat de Barcelona abans de 1687

El Consell de Cent acostumà a mostrar-se més combatiu que la Diputació pel que feia a les reivindicacions en favor de la recuperació del control de les insaculacions. Josep Maria Torras i Ribé ha destacat que, de forma periòdica, el Consell reclamà el retorn de les insaculacions.⁵ Aquesta voluntat de recuperar l'estatus perdut féu que la ciutat accedís a les peticions de tipus econòmic que el virrei no parà de reclamar des de 1653. Això provocà, tal i com ha assenyalat Jaume Dantí,⁶ un permanent endeutament de les finances municipals i la impossibilitat de la recuperació hisendística de la ciutat comtal.

Així, per exemple, en una carta del 25 de juny de 1698 al rei, la ciutat expressava els serveis prestats entre 1652 i 1697, amb una despesa que els consellers xifraven en sis milions de lliures, i remarcava el patiment del ciutadans.⁷ Destacaven especialment el «terrible i horrorós siti» de 1697, que durà cinquanta-dos dies i que provocà «lo incendi y ruhina de sos mes sumptuosos temples y monastirs y més de dos mil y sinchcentas casas [...] lo foch y violència de més de vintmil bombas (i) cent mil balas de artilleria». Com a recompensa a tants patiments, demanaven «la prerrogativa de ditas insaculacions en la conformitat las tenia y gosava antes de dita reserva».⁸

Jaume Dantí destaca la imposició de la pragmàtica reial de 1659, segons la qual la ciutat havia de retornar els préstecs realitzats amb anterioritat a 1640 i fins 1653 segons el valor nominal de la moneda en el moment en que es féu el contracte. Aquesta mesura fou especialment perjudicial per a la Ciutat, motiu pel qual les institucions catalanes reaccionaren en contra. La Diputació del General presentà una forta resistència: al·legava que una mesura com aquella només es podia dur a terme en Corts. El monarca no féu cas a les ambaixades catalanes (del municipi i la Diputació) i el 1668 la Ciutat hagué de fer un pacte amb els seus creditors. Amb tot i això, el monarca accedí a la supressió de les carnisseries reials, que perjudicaven la Ciutat, a canvi de garantir les aportacions per al manteniment de l'exèrcit.⁹

4. Tal i com passà, efectivament, en el cas dels germans Antoni i Daniel Saiol, Josep Ciges i Lluís de València, el 1687, i que causà importants tensions polítiques en la societat catalana de l'època. Vegeu: *ACA* (Arxiu de la Corona d'Aragó), Secretaria de Catalunya, 217, 218, 240.

5. Segons aquest autor, trobem que hi ha peticions a la monarquia en aquest sentit el 1675, 1684, 1688 i 1698 (J. M. TORRAS RIBÉ, *Els municipis catalans de l'antic règim, 1453-1808: procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants*, Barcelona, Curial, 1983).

6. J. DANTÍ, «Intervencionismo real y pactismo: el Consejo de Ciento de Barcelona en la segunda mitad del siglo XVII», dins Francisco José ARANDA PÉREZ (coord.), *VIIª Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, Cuenca, Universidad de Castilla-La Mancha, 2004, vol.1, pàg. 115-128.

7. *ACA, Consell d'Aragó*, Secretaria de Catalunya, ll. 244.

8. Els efectes del setge de 1697 han estat analitzats per Albert GARCÍA ESPUCHE, *Barcelona entre dues guerres: economia i vida quotidiana (1652-1714)*, Vic, Eumo, 2005.

9. J. DANTÍ, «Intervencionismo real y pactismo... », pàg. 115-128.

Els precedents de la revolta: allotjaments, guerra amb França i plagues de llagosta

El vell problema dels allotjaments de les tropes, que havia estat un dels desencadenants de la Guerra dels Segadors, no desaparegué després de la Pau dels Pirineus (1659-1660). Al contrari, els conflictes bèl·lics entre els Àustria i els Borbó se succeïren durant la segona meitat del segle XVII, i Catalunya en fou un dels principals escenaris. Aquest fet féu que la presència de soldats en territori català esdevingués habitual i que augmentessin les topades entre aquests i la població rural (les principals ciutats i viles n'estaven exemptes per privilegi o per pagar un "donatiu voluntari" a canvi de lliurar-se dels temuts allotjaments). A això cal afegir el ruïnós estat de la hisenda reial i els entramats de corrupció dins el mateix exèrcit, que propiciaven que la paga no arribés als soldats, la qual cosa es traduïa en abusos de la soldadesca contra la població. Tot i que hi hagueren períodes de pau, la fragilitat d'aquesta fou evident i les tropes continuaren allotjades en territori del Principat.¹⁰

El novembre de 1683, començà una nova guerra amb França i la Diputació del General, tot i les reticències inicials, a causa de la seva feblesa econòmica, aixecà un terç davant les demandes reials i del virrei. Els francesos assetjaren Girona, però l'atac pogué ser repel·lit, amb un alt nombre de baixes del terç del General. L'actuació del virrei Bournonville, que no volgué passar a l'atac a causa de la migradesa de les seves forces, fou molt mal vista per la Generalitat i pel Consell d'Estat de la Monarquia, i finalment, tot i que el 15 d'agost de 1684 s'havia signat la pau de Ratisbona, fou reemplaçat per Diego Mesía de Guzmán-Dávila y Cardona-Fernández de Córdoba, duc de Sanlúcar i marquès de Leganés i Mortara.¹¹

Malgrat que amb el nou virrei s'encetà un dèbil període de pau, els allotjaments continuaren presents i el malestar de la pagesia empitjorà a causa d'un seguit de males collites, sequeres i una greu plaga de llagosta que assolà Catalunya entre 1685 i 1688.¹² La gravetat d'aquesta plaga arribà a tal extrem que el consistori dels diputats féu editar uns opuscles amb un seguit de remeis i consells per combatre-la.¹³

Una barreja d'aquests factors i un conflicte local entre el comte de Centelles i els síndics d'aquest municipi¹⁴ portaren l'esclat d'una revolta contra els allotjaments i les contribucions que s'estengué arreu de Catalunya i que s'allargà, en diverses fases, des de 1687 fins 1689.¹⁵

10. Jaume DANTÍ I RIU, *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*, Barcelona, Curial, 1990; Pere MOLAS, «Propaganda i debat polític a la revolta dels 'barretines'», dins Pere MOLAS RIBALTA, *Catalunya i la Casa d'Àustria*, Barcelona, Curial, 1996.

11. Josep Maria SOLÉ I SABATÉ (dir.), *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2004, vol. 2, pàg. 282.

12. DANTÍ, *Aixecaments populars...*

13. *Remedys per la matansa de la plaga de la llagosta, extrets de diferents papers, vinguts a notícia del molt Illustre Consistori de Deputats del General de Catalunya, trets à llum per lo consuelo dels Pobles del present Principat á instancia dels molt Illustres Senyors Deputats, y Oydors de Comptes del General de Catalunya, perquè cada Poble elegezca de aquells los que li apareixerá més convenient segons lo tereno*, Barcelona, 1688 (Biblioteca de la Universitat de Barcelona, Fons de Reserva, 07 B-38/4/3-7).

14. Aquest conflicte ha estat ben explicat per Joaquim ALBAREDA, «Centelles contra el mal govern. L'inici de la revolta dels Barretines (1687)», dins AAVV, *Antoni Saumell i Soler. Miscel·lània in memoriam*. Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2007, pàg. 313-327.

15. La revolta i les seves fases han estat explicades per Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ, «Els dirigents de la revolta pagesa de 1687-1689: de Barretines a Botiflers», *Recerques*, 20 (1988), pàg. 151-170; «Entre França i Espanya: actituds

La Diputació del General i el malestar dels pagesos

Davant el problema dels allotjaments de tropes, moltes viles i llocs havien començat a enviar cartes de protesta contra la presència de soldats i les dures condicions en què es produïen. Unes reclamacions que foren especialment escoltades per Antoni Saiol, diputat eclesiàstic i president de la Generalitat, que intentà trobar una solució reunint el màxim nombre de cartes per tal d'argumentar millor la queixa a les autoritats reials.

Les relacions entre la Diputació del General i l'autoritat virregnal s'havien enraït el 1686 a causa d'una contenció entre ambdues institucions. Carles Ros, de Perpinyà, tenia un plet amb Maria Àngela Alemany i Fontanella i el seu fill Josep Alemany pels drets a l'herència de la noble Jerònima d'Alemany. Ros havia rebut un préstec d'Emmanuel de Llupià, portaveu del governador de Catalunya, per valor d'11.000 lliures, i com que no en podia pagar els interessos anuals, cedí els seus drets sobre el plet a Llupià. La Diputació del General considerà que aquest acte no s'ajustava a les Constitucions i inicià un procés de contrafacció, ja que un oficial reial com Llupià no podia prendre part en un assumpte que havia de decidir la Reial Audiència. Aquesta, però, donà la raó a Llupià,¹⁶ i la Diputació envià cartes a la cort apel·lant al rei, les quals foren interceptades pel virrei Leganés.¹⁷ Aquesta topada provocà malestar entre la Diputació i el virrei, el qual dificultà la negociació pels allotjaments.¹⁸

Durant el maig de 1687, els diputats augmentaren la seva activitat diplomàtica per tal de buscar suports en la cort intensificant el to de les seves reclamacions. De nou escrigueren al rei, demanant poder recórrer al mètode extrajudicial, assenyallant la cada cop major intromissió dels oficials reials en els assumptes de la Diputació i els «inconvenients grans que resultan de que oficials Reals admeten cessions majorment de coses litigiosas».¹⁹ En la correspondència dirigida al comte d'Oropesa i al duc d'Alba es lamentaven de la il·legalitat comesa pel virrei en interceptar un nou correu del General que tornava de Madrid i que fou empresonat a la ciutat de Lleida. El virrei argumentà que «dit correu no tornava a Barcelona per orde del Consistori sinó que únicament se despacha per lo del Concell de estat pera lo marquès de Leganés», i els diputats al·legaren que el virrei no tingué altre motiu que «la affectació ab que dit Marquès se ostenta parcial contra lo Consistori».²⁰

dels grups dirigents catalans a la fi del segle XVII», *Pedralbes*, 13-I (1993), pàg. 167-181; «Sebastià Enric Torres: "un home molt aficionat a la Terra"», dins Borja DE RIQUER I PERMANYER (dir.), *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1995, vol. 4, pàg. 380-381; DANTÍ, *Aixecaments populars...*

16. Llupià comptava amb el suport del Braç Militar, tal i com ho demostra la carta que aquest envià el 15 de febrer de 1687 als diputats del General com a rèplica a la resposta d'una altra carta anterior (Biblioteca de la Universitat de Barcelona, 07 c-239/1/15-7).
17. *ACA*, Generalitat, N-915-918, carta del 28 de desembre de 1686, dels diputats al rei (en ella ja es queixen de la inconstitucionalitat de la participació de Llupià en el plet) i cartes del 19 d'abril de 1687, dels diputats al rei, a Anton de Camporells (membre del Reial Consell), i al comte d'Oropesa (en elles recorren a la cort per tal de canviar la sentència desfavorable). És interessant assenyalar que en la majoria de cartes, a banda de la signatura conjunta dels diputats, signà Antoni Saiol de forma individual i en primer lloc.
18. Tal i com queda reflectit en diversos memorials enviats posteriorment al rei pels germans Saiol i Josep Ciges (*ACA*, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, 218), així com en les cartes del 22 d'abril a Pere d'Aragó, al comte d'Oropesa i al mateix rei, queixant-se de la interceptació del correu enviat a Madrid, per part del virrei (*ACA*, Generalitat, N-915-918).
19. *ACA*, Generalitat, N-915-918, carta del 3 de maig de 1687.
20. *ACA*, Generalitat, N-915-918, cartes del 10 de maig de 1687. Sempre signen «Don Anton de Sayol» primer i «Affectats Los Diputats», després.

Finalment, després d'un estira i arronsa constant amb el virrei i un seguit de súpliques a personatges influents de la cort per tal que utilitzessin els seus bons oficis davant del rei (en les quals els diputats afirmen haver-se assabentat que el virrei havia enviat un correu extraordinari a la cort «per materias convenientes al Consistori calumniant aquell»),²¹ el consistori redactà una carta al rei que s'envià el 20 de maig de 1687.²² En ella els diputats exposaven un seguit de queixes sobre la mala gestió del virrei i els greus problemes que afectaven el Principat.

El virrei marquès de Leganés reaccionà de forma molt ràpida i envià un seguit de cartes al Consell d'Aragó on acusava alguns membres de la Diputació del General. El Consell es reuní per debatre l'assumpte i elaborà un memorial al respecte.²³ El 18 de juliol, mitjançant un reial decret, es desinsacularen diverses persones vinculades a la Diputació i que el virrei considerà enemics: Antoni Saiol i de Quarteroni, diputat eclesiàstic; Josep Ciges i de Vidal, oïdor militar;²⁴ Daniel Saiol i de Quarteroni, assessor de la Diputació i germà del primer; Lluís de València, consultor de la Diputació i eminent jurista;²⁵ i el també jurista Jeroni Ferrer.

Els mesos següents a la desinsaculació, els germans Saiol i Josep Ciges elaboraren un seguit de memorials dirigits al monarca en els quals es defensaven i rebatien les acusacions fetes pel virrei marquès de Leganés. En cap moment, però, no es van retractar de les accions empreses des dels seus llocs al consistori, que eren justificades una per una i de manera detallada.²⁶

Finalment, el maig de 1688, foren reintegrats als seus llocs mitjançant un reial decret, fruit de la pressió de 8.000 a 10.000 pagesos congregats fora les muralles de Barcelona que entregaren un memorial a la Diputació en el qual, junt amb altres reivindicacions (la majoria referents als allotjaments i contribucions) es demanava la reintegració als seus llocs dels germans Saiol i Josep Ciges. Una petició que tant la Reial Audiència com el Consell d'Aragó²⁷ recomanaren de satisfer per tal d'evitar nous enfrontaments. Davant aquesta situació, doncs, el monarca, «obligado a condescender el capricho de la multitud», ho acceptà.²⁸

Aquesta pressió popular, que demostra l'innegable prestigi d'aquests personatges entre la població, anà acompanyada de sengles memorials del Braç Militar, el Consell de Cent i la Diputació, en els quals també es recomanava la restitució dels desinsaculats. El diputat eclesiàstic Francesc Bernat de Pons, abat de Sant Cugat, que ocupava el lloc que havia deixat Antoni de Saiol i que hauria de deixar el càrrec,

21. ACA, Generalitat, N-915-918, carta del 20 de maig de 1687 a Anton de Camporrells.

22. ACA, Generalitat, N-915-918, carta del 20 de maig de 1687 al rei.

23. ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 244 (memorial del 10 de juny de 1687 signat pel secretari Joseph de Haro).

24. Josep Ciges i de Vidal, natural de Tarragona, doctor en lleis i fillastre de Victorià de Valda, consultor del General i catedràtic (ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, 218).

25. Lluís de València i Ximenis, doctor en lleis, catedràtic i assessor del General, havia estat oïdor militar durant el trienni 1650-1654 (ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, 218).

26. Per més detalls d'aquest procés vegeu: Eduard PUIG BORDERA, «Les insaculacions de la Diputació del General de Catalunya: el cas dels germans Saiol i Joseph Ciges (1687-1688)», *VI Congrés d'Història Moderna de Catalunya, Barcelona, 15-19 de desembre de 2008*.

27. Fins i tot el marquès de Canales, ferm defensor de les desinsaculacions el 1687, hi estigué a favor. Apuntà que «se podría hazer con relación a la satisfacción que ellos pretendieron dar en sus memoriales» per evitar mostrar que se cedia enfront els pagesos (ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 240, Informe del Consell d'Aragó al rei).

28. ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 240, carta del rei al lloctinent marquès de Leganés.

es posicionà a favor de la reintegració, tal i com ho demostra la carta que escrigué al president del Consell d'Aragó.²⁹

Fins i tot el mateix marquès de Leganés, en un informe per al rei del 12 de maig de 1688, reconegué el suport popular dels diputats destituïts, citant una carta que li havia enviat el canceller de la Reial Audiència Oleguer de Monserrat parlant d'unes negociacions amb el municipi de Caldes de Montbui. En aquest document es diu que els cavallers que negociaven van rebre unes cartes per al conseller en cap de Barcelona i per al protector del Braç Militar «en que pretenden que vuestra magestad no pudo desinsacular a los Sayoles por el capítulo 55 de las pazes de 1660». En el mateix informe, que citava una altra carta de l'advocat fiscal del patrimoni de Catalunya Miquel de Calderó, assegurava que «des del noble al plebeyo todos se interesan en que vuestra magestad pierda la regalía de las insaculaciones» i que els revoltats volien el retorn dels desinsaculats:

Por justicia y no por gracia [...] que era menester que las salas de la Real Audiencia declarasen haver hecho una injusticia en aconsejar que se desinsaculasen los Sayoles y les quitasen los puestos.³⁰

El virrei Leganés va ser destituït i reemplaçat efímerament pel comte de Melgar (incapaç d'aturar les convulsions), que alhora va ser substituït, el mateix 1688, pel duc de Villahermosa, el qual sufocà la revolta de forma especialment contundent mitjançant una dura repressió militar. Aquest fet anà acompanyat de l'esclat d'una nova guerra amb França, el 1689, que contribuï a desprestigiar les posicions profranceses dels líders Barretines a causa de les malvestats dutes a termes pels exèrcits de Lluís XIV.

Les institucions catalanes al servei del monarca

La Ciutat de Barcelona no tingué la mateixa implicació en la defensa de la pagesia, ja que la denúncia de greuges i contrafacions era una competència pròpia de la Diputació del General. De totes maneres, el pes polític i econòmic del Consell de Cent barceloní fou molt gran i jugà un paper important durant el conflicte.

Segons ha destacat Jaume Dantí, la Ciutat expressà la seva voluntat de servir el rei especialment a principis d'abril de 1688, quan els sollevats posaren rumb a Barcelona, però també és cert que, un cop desmobilitzats, s'adreçà al Consell d'Aragó per demanar millores per al penós problema dels allotjaments.³¹ Així, doncs, el Consell de Cent escrigué un memorial al rei³² parlant del «miserable estat de est Principat de Cataluña y de quant necessita de gran y prompte remey», alertant de les greus conseqüències de no fer res per alleujar la situació de Catalunya pel que feia als allotjaments, posant com a exemple els «més de deu mil hòmens» que s'aplegaven fora muralles, sense comptar els que «contínuament anaven arri-

29. ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 240, carta del diputat eclesiàstic Francesc Bernat de Pons a Pere Antoni d'Aragó.

30. ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 240, Informe del marques de Leganés del 12 de maig de 1688.

31. J. DANTÍ, «Intervencionismo real y pactismo...», pàg. 115-128.

32. ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 240, Memorial del Consell d'Aragó al rei del 28 d'abril de 1688 (on s'analitza el que havia presentat el Consell de Cent).

bant [...] que se encaminava lo moviment a ésser universal». Els consellers critica-ven durament «los sobrados alojamientos y exorbitantes y no devidas contribuciones» amb què eren gravats els pagesos i els maltractaments per part dels soldats. També es mostraven molt crítics amb l'actitud de les autoritats reials envers els síndics dels pobles i les amenaces que els va fer el regent Pere de Montaner, encarregat de distribuir els soldats pel Principat. En el document es considerava que la situació a què s'havia arribat es podia haver evitat de no haver-se produït el següent:

El exceso con que se obrava en las contribuciones que qualquiera era manifiesta contrafacción a las leyes del Principado siendo tan general este desorden que motivó las justas e innumerables quejas con que representavan los síndicos de las universidades estos excesos [al lloctinent i als diputats].

En un altre memorial, el Consell barceloní defensà la posició del diputats desinsaculats el 1687, «a quien por obligación de su cargo incumbe el procurar la observancia de las constituciones de Cataluña», i el paper dels síndics dels pobles, del Braç Militar i del Capítol catedralici, alhora que exposava els mèrits de Barcelona en donar 4.000 lliures al rei i puntualitzar que no en va donar més a causa dels deutes que aclaparaven la ciutat.³³

El 1689, en esclatar la guerra amb França i produir-se el canvi de virrei ja esmentat, les dues principals institucions de Catalunya es posaren novament al servei del rei. Això cal destacar-ho, especialment si tenim en compte que els diputats que s'havien mostrat més favorables a les reivindicacions pageses acabaven el seu trienni de mandat aquell any.

L'actitud de la Ciutat en el conflicte dels Barretines fou més contundent i clara que la de la Diputació, tot i que a la fi arribà a la mateixa resolució a favor del rei. Els interessos urbans i del litoral català, en ple creixement econòmic, xocaren amb els de l'interior més rural, que veia perillar la seva recuperació amb la presència dels exèrcits que assolaven el país. Els interessos urbans –tot sigui dit– també foren defensats pel Braç Militar, ja que molts dels seus membres pertanyien a les capes burgeses i de la petita noblesa que s'havia traslladat a les ciutats del litoral, especialment a Barcelona.

A més, la possibilitat d'una revolta del poble menut dirigit per persones de condició elevada de la ciutat era clara i els grups dirigents barcelonins n'eren plenament conscients. El mateix monarca, atenant els informes del virrei i en referència a qui inspirava la revolta, va escriure:

Esta malignidad nace de los más principales dentro de Barcelona que fomentan estos alborotos.

Amb això es referia sobretot als Saiol i els seus partidaris.³⁴ Aquesta mateixa preocupació la reflectí la Reial Audiència en el seu informe dirigit al rei, preocupada pel «estado peligroso en que se alla esta ciudad»; ja que molts revoltats «provocavan a los vecinos de la ciudad que estaban mirándoles a que se conmoviesen y

33. ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 240, memorial del 17 d'abril de 1688.

34. ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 240, carta del rei al virrei el 1688.

tomasen las armas», tot dient «viva el rey y muera el mal gobierno, con mezcla de varios oprobios de la justicia y del gobierno».

Molts “ociosos”, especialment estudiants i forasters que eren de les mateixes zones que els Barretines, s’abocaven a les muralles i parlaven amb els pagesos instal·lats a fora. I contemplaven els saquejos i cremes de les cases d’oficials reials que eren fora muralla; sobretot de les propietats de Pere de Montaner, tresorer de l’Audiència i responsable dels allotjaments, possiblement un dels homes més odiats pels Barretines.³⁵

Els serveis a la Monarquia del consistori municipal i de la Diputació quedaren ben palesos en el marge d’un informe del Consell d’Aragó del 20 de desembre de 1689. En aquest escrit el rei ordenà al Consell de premiar els bons serveis de la Diputació i el Braç Militar amb els títols d’«Illustres y fidelissimos» i a la Ciutat «se le dé despacho cubrirse en my Real presencia sus conselleres como se ha estilado por lo pasado», equiparant, així, els consellers amb els Grans d’Espanya. Al Braç Militar se li afegí «el titulo de fidelísimos antes del de amados».³⁶

Tot i les aparents bones relacions entre les institucions catalanes i la Monarquia després de 1689, les desconfiances de les autoritats reials continuaren. El 1690, per exemple, no s’acceptà cap dels noms proposats per les bosses de consellers.³⁷ I durant la guerra dels Nou Anys, les deliberacions conjuntes entre la Diputació i el Consell de Cent foren habituals, així com la tramesa d’ambaixades conjuntes directament a la Cort.

Aquest fet, tal i com ja havia passat anteriorment amb les ambaixades de la Diputació al rei, molestà el virrei Villahermosa, que es mostrà partidari d’un major intervencionisme reial arran del conflicte amb França, tement la –segons ell– cada cop major autonomia catalana, especialment en temes militars, ja que en les deliberacions conjuntes es tractaven assumptes d’aquesta índole que el virrei entenia com una intromissió, essent conscient de la feblesa del poder reial a Catalunya. Per això Villahermosa es mostrà partidari de més duresa i opinava:

El verse estos comunes contemporizados y los expedientes de suavidad y blandura de que se ha usado hasta aquí son los que han hechado a pique este estado y acabarán con él.³⁸

El paper de les xarxes familiars i clientelars durant el conflicte

En el període que hem analitzat, l’ús de les xarxes familiars era imprescindible per tal d’assolir objectius de tipus polític o econòmic. Per exemplificar aquest fenomen parlarem d’algunes famílies que tingueren un paper polític rellevant durant la Revolta dels Barretines.

En l’àmbit de la Diputació del General hi destacà especialment la família Saiol. Sens dubte aquesta era una de les famílies més notables del període i de la ciutat,

35. Informe de la Reial Audiència al rei del 14 d’abril de 1688.

36. ACA, Consell Suprem d’Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 240.

37. DANTÍ, «Intervencionismo real y pactismo...».

38. DANTÍ, «Intervencionismo real y pactismo...», pàg. 124.

que comptava entre els seus membres amb els fills de Felicià Saiol i de Barberà, senyor de Quer, i de Maria de Quarteroni Falcó i Ponce de León. Ens referim a Antoni, diputat eclesiàstic; Daniel, assessor; Felicià, comanador i lloctinent de l'orde de Sant Joan; Francesc, cavaller de Barcelona i diputat militar el trienni 1677-1680; Eulàlia, priora del monestir de Sant Pere de les Puelles; Lluïsa, casada amb un Vilallonga, marquesa de Monferrat; i Teresa, casada amb Bernat de Vilallonga i Llorac. El seu oncle era Lluís Saiol i de Barberà.³⁹ Els Quarteroni eren d'origen italià (de Piacenza), a finals del segle XVI s'havien establert a Huéscar, al regne de Granada, emparentant amb els Ponce de León i, poc després, s'instalaren a Barcelona. La importància econòmica dels Quarteroni es fa evident si ens fixem en el fet que Maria de Quarteroni, la mare dels protagonistes dels fets de 1687, havia aportat un dot de 8.000 lliures en casar-se amb Felicià Saiol i de Barberà el 1628. Una quantitat importantíssima en la Barcelona del període.⁴⁰

De tots ells, els personatges destacats d'aquesta nissaga que tingueren un paper rellevant en els conflictes de 1687-1689 foren:

Antoni Saiol de Quarteroni i Ponce de León, canonge de Barcelona i diputat eclesiàstic en el trienni 1686-1689 (amb el parèntesi de 1687-1688). Sabem, també, que el 1683 havia estat elegit rector de la Universitat Literària de Barcelona.⁴¹

Daniel Saiol, doctor en ambdós drets, canonge i ardiaca de laatedral de Barcelona i assessor de la Diputació, posseïa una notable biblioteca. També havia estat jutge de contencions, a més d'exercir la judicatura de vicari general del bisbat de Barcelona.⁴²

Francesc Saiol, cavaller de Calatrava, lloctinent del batlle general i procurador dels feus reials, havia estat diputat militar el trienni 1677-1680 gràcies a la intervenció del seu germà Daniel, quan es qüestionà la validesa de la seva extracció degut a no complir els requisits d'edat mínima necessària per a sortir elegit i al trobar-se fora del Principat.⁴³ Daniel aconseguí l'acceptació gràcies als seus amplis coneixements jurídics.⁴⁴ Posteriorment, junt amb el seu germà Felicià, fou un destacat membre del partit austriacista. Desterrat pel virrei Velasco el 1705, assistí a la darrera junta l'onze de setembre de

39. Felicià Saiol i de Barberà havia estat desterrat de Catalunya durant la Guerra dels Segadors per mostrar-se contrari a la dominació francesa i havia participat activament en la represa del Principat pels exèrcits de Joan d'Àustria (ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 218). Vegeu també Francesc AMORÓS I GONELL, «Malta i els cavallers hospitalers de l'orde militar de Sant Joan de Jerusalem durant la Guerra de Successió (1702-1714). Notícies extretes de la correspondència diplomàtica», *Pedralbes*, 26 (2006), pàg. 263-352.

40. Enric SUBIÑÀ I COLL, «Can Feliu de la Penya o can Sisternes. Un casal barroc a través dels documents (ss. XVII-XIX)», *Fulls del museu arxíu de Santa Maria de Mataró*, 84 (2006), pàg. 14-34.

41. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. VIII. Anys 1674 a 1689*, edició a cura de Josep M. SANS I TRAVÉ, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2003, pàg. 1.272; *Manual de Novells Ardis, vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, Barcelona, Arxíu Municipal de Barcelona, 1892-1975, vol. XX, pàg. 215.

42. ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 243.

43. La família tenia interessos patrimonials al regne de Granada que venien de la part Quarteroni i Ponce de León (ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 253).

44. *Dietaris...*, vol. VIII, pàg. 1272.

1714.⁴⁵ Poc abans havia estat nomenat lloctinent i sotsgovernador general de Catalunya.⁴⁶

Felicià Saiol, comanador de l'orde de Sant Joan de Malta i personatge molt influent en la Barcelona de finals del segle XVII i principis del XVIII, estigué clarament implicat en les negociacions amb els Barretines, junt amb els seus germans Daniel i Antoni, tal i com assenyala una carta del mestre de camp Juan de la Carrera a Joseph de Zambrana en la qual es parlava dels fets de Centelles i la seva comarca, on s'esmenta que «un tal Torres» (Enric Torres, pagès benestant de Sant Quirze Safaja i cap dels Barretines) va anar a «hablar con don Feliciano Sayol con gran misterio».

Sabem que també tingué una actuació important Victorià de Valda, jurista prestigiós i catedràtic de lleis, que també fou esmentat per Juan de la Carrera:

Si no se toma alguna resolución que con particularidad contra el endemoniado de don Victoriano de Valda que viexo de setenta y cinco años [...] será perder-se la cavallería si no está el mundo dónde él asistire.⁴⁷

Valda possiblement era d'origen valencià (ja que no era insaculat degut a no ser natural del Principat) i s'havia casat en segones núpcies amb Isabel de Vidal, mare de Josep Ciges, l'oïdor militar desinsaculat originari de Tarragona. És per aquest motiu que s'implicà fortament en la defensa dels desinsaculats.⁴⁸

Queda clara, doncs, la importància de la família Saiol i com els desinsaculats recorregueren als seus parents més influents per tal d'intercedir en favor seu i mantenir viu el seu partit mentre ells es trobaven a la cort de Madrid defensant-se dels càrrecs que se'ls havia imputat.⁴⁹ La Reial Audiència se'n queixava en un informe que parlava de la situació de Catalunya, enviat al virrei i que aquest remeté al rei el 10 de novembre de 1687. En aquest document s'atacava Victorià de Valda i Felicià Saiol, «que han sido los que han mantenido y mantienen el partido de los Diputados depuestos». El virrei recomanava més duresa, ja que «con tanta tibieza en su castigo se puede temer que se experimenten muy perjudiciales efectos contra el real servicio».

Pel que fa al govern de la ciutat de Barcelona en les últimes dècades del segle XVII, ens centrarem en la família Lledó, dins la qual destacà especialment Cristòfol Lledó, que fou conseller en cap de la Ciutat durant el conflicte.

Sembla ser que Cristòfol Lledó provenia d'una família de mercaders de Barcelona, ja que havia estat insaculat en la bossa de conseller quart o mercader. Així ho feia saber Josep Cuspeira, que el 1669 demanava el lloc deixat per Lledó, que l'havia ocupat des de 1664, argumentant que no tenia l'edat que marcaven les Constitucions,⁵⁰ possiblement perquè ja era ciutadà honrat de Barcelona.

45. AMORÓS, «Malta i els cavallers hospitalers...», pàg. 263-352.

46. ACA, Generalitat, sèrie V, 207.

47. ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 218, carta de Juan de la Carrera a Joseph Zambrana, datada a 25 d'octubre de 1687 a Barcelona.

48. ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 218, memorial de Josep Ciges i de Vidal.

49. ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 218 i 240.

50. ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 248, Consulta de Josep Cuspeira del 19 de maig de 1669.

Tot i aquesta procedència social, Lledó ascendí a través de la carrera militar prenent part en els continuats conflictes bèl·lics de la segona meitat dels segle XVII. Ja el 1653 era alferes del terç de la ciutat de Barcelona, prenent part en els socors de Girona, motiu pel qual fou ascendit a capità d'infanteria. Prengué part en la guerra «con toda satisfacción» i el 1673 fou nomenat sergent major del terç de 500 homes que reclutà la ciutat, servint fins el 1678 i demostrant «extraño valor» en diversos xocs amb l'enemic. Aquests mèrits li foren especialment valorats per assolir el seu últim ascens a mestre de camp d'infanteria espanyola, amb plaça al costat de la persona del capità general. El mateix 1678 fou elegit conseller en cap de Barcelona per primer cop, dirigint la defensa de la ciutat contra els vaixells de guerra francesos que l'atacaren. I ho tornà a ser el 1683 i encara un tercer cop durant la Revolta dels Barretines.

Elegit batlle de còps de Barcelona el 1679, el reial fisc de la Batllia General de Catalunya el condemnà a no cobrar els drets de la fruita seca de la ciutat, els quals acostumaven a anar associats al seu ofici. Aquest organisme considerà que «por presumirse haver sido fraudulentos y simulados los arrendamientos hechos durante el tiempo que los ha cobrado Christobal Lledó», se li havia d'imposar el pagament de més de mil lliures corresponents als drets que havia anat cobrant entre 1680 i 1685 (unes dues-centes lliures anuals). Lledó suplicà que almenys se li concedís la meitat dels drets de la fruita seca, utilitzant l'altra meitat per sufragar el deute, ja que «se hallava sin medios para pagarlos». La Batllia General, però, afirmà que el salari de Lledó com a batlle de còps era «muy competente a su ocupación sin la fruta seca», i més tenint en compte que el reial patrimoni estava molt endarrerit en el pagament de pensions de censal, un deute que superava els 8.000 ducats. Per aquest motiu, Cristòfol Lledó, envià dues súpriques al Consell d'Aragó, una el 1686 i una altra el 1687, per tal que se l'afavorís. En aquests documents, a banda de fer constar els mèrits mencionats anteriorment (que eren avalats pel virrei marquès de Leganés i anaven acompanyats del seu expedient militar), al·legava que «se halla con muchas obligaciones de hijos y muger y sin comodidades y patrimonio». Aquesta manca de patrimoni podria indicar un origen familiar no excessivament acomodat, a diferència de personatges com els Saiol, que gaudien de gran patrimoni.⁵¹

Finalment, el virrei Leganés tornà a recomanar el conseller en cap i el seu fill Cristòfol Lledó Carreres, tant pel que feia al cobrament de la meitat dels drets de la fruita seca per al primer, com per un lloc en la primera escrivania de manament de Catalunya per al segon.⁵² I en una carta de l'1 de setembre de 1687, el virrei lloà l'actitud del conseller en cap de Barcelona Cristòfol Lledó pel que feia al seu posicionament en la crisi que es generà arran de les desinsaculacions dels germans Saiol i Josep Ciges. Destacava que «se deve a su celo el que no hayan tomado más cuerpo [les alteracions] y que se halla mal visto de muchos que las fomentaron».

Per aquest motiu, i perquè «se aplica con fineza al real servicio», demanava que s'afavorís al seu fill i a ell mateix «encarecidamente».⁵³ Finalment se li premià la fidelitat amb la concessió que demanava (la fruita seca), considerant que estava

51. ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 929 i 224, memorials de Cristòfol Lledó del 14 d'octubre de 1686 i del 28 d'abril de 1687.

52. ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 224, carta del virrei Leganés del 25 d'octubre de 1687.

53. ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 218.

«anciano y achacoso» i que no viuria molts anys més (morí el 1692), tot i que el 1687 només tenia 55 anys. A més, Leganés demanà «situarle el sueldo de maestro de campo sobre el pan y cevada del ejército de Cataluña», assenyalant que «este año [...] se le ha debido mucho en las operaciones del consistorio de la ciudad con la ocasión de las dependencias con la Diputación».⁵⁴

De fet, aquestes recomanacions del virrei foren correspostes, ja que quan Leganés envià un memorial al Consell d'Aragó, el 10 de novembre de 1687, per tal d'informar de l'estat de Catalunya, inclogué un informe de la Reial Audiència en què s'aconsellava demanar diners al diputat eclesiàstic i al conseller en cap de Barcelona per al sosteniment de la cavalleria durant tres mesos. El virrei alertava que el diputat eclesiàstic no es mostrava massa predisposat a afavorir un donatiu per part de la Diputació, però que el conseller en cap Cristòfol Lledó «que ha sido siempre muy fino [...] esperaba se alcanzaría de la ciudad» la quantitat de 400 doblons i «por la noche dio cuenta al virrei de lo que havia obrado, diciéndole que no podía creer que los paisanos no diessen la comida, pero que se supliese en la contribución», aconsellant que no es traguessin les companyies de soldats dels seus llocs «por el mal ejemplo». El conseller assegurava que si finalment s'havia de posar la cavalleria en guarnicions i s'havien de menester diners «no reparase en la falta del, que a la mañana siguiente le entregaría ducientos doblones».⁵⁵

54. ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 224.

55. ACA, Consell Suprem d'Aragó, Secretaria de Catalunya, ll. 240, Informe del virrei marquès de Leganés del 10 de novembre de 1687.